

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

כרך יז, תשכ"ו

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

שם בע' 76 בהערה על המלה 'הדירעקטור' במאמר
 "דגל הלאומיות", שנכתב בפאריו ונדפס ב"המגיד", ירחי
 אלול—תשרי תר"ם—תרמ"א, כותב המהדיר א' בן-אב"י:
 "בימים ההם לא יצר עדין את המלה מנחל למושג Directeur
 והנהלה למושג Direction. רק עם מינוי דבורה אשתו
 למשרת מורה בבית הספר לבנות אשר לחכ"ח נוצרו שתי
 מלים אלו, שהיו במהרה לקנין הכללי".

דב סדן

"כל ולך" ו"הכל בכל"

נפתח בפסקה של שלום עליכם, שכך לשונה: "און עס
 שטעלט זיך מיר פאַר, אָז איך האָב אוועקגעוואָרפֿן דאָס
 דאָרף, פאַרקויפט די בהמלעך, מיט פערד און וועגעלע, מיט
 הכל בכל און בין אוועקגעפאָרן אין שטאַט, און בין געוואָרן
 ביי מיין פדהצורן פריער משגיח, דערנאָך קאַסיר, דערנאָך
 כל ולך איבער אלע זיינע פאָדראָדן און דערנאָך א שותף
 צו זיינע געשעפטן, גלייך מיט אים" (טוביה דער מילכיקער,
 פרק טוביה פאָרט קיין ארץ-ישראל). וכך דיוקה של הפסקה:
 ודומה עליי, כי זרקתי [הנחתי, נטשתי] את הכפר, מכרתי את
 הבהמות, עם [=לרבות] הסוס והעגלה, עם [=לרבות] הכל
 בכל, ונעשיתי אצל פדהצור שלי תחילה משגיח, אחר כך
 גובר, אחר כך כל ולך על כל קיבולותיו, ואחר כך שותף לכל
 עסקיו, שווה עמו [=לו]. מתוך הדברים מסתבר, כי כל ולך

עניינו משרה, כמעט המעולה שבמשרות, ואנו אף רואים את העלייה אליה: (1) משגיח, (2) גזבר, (3) כל-ולך; (4) שותף. אך אל נשכח, כי העלייה הזאת מתרחשת בעולם ההזיה, שבה בעל-החלומות רואה כאוות נפשו, ואילו בעולם הממשות הראייה מצומצמת יותר, כפי שמראה דוגמה אחרת. והרי הפסקה האחרת של שלום עליכם: „האט ער [מאקאר] זיך גענומען צו דער פען, באקומען אן אויסגעשריבן הענטל און איז געווארן אין דער כתרילעווקער מיעשטשאנסקי אופראווע שרייבער, און נאכדעם סעקרעטאר און נאכדעם כל ולך און דארט האבן זיך ערשט אנגעוויבן זיינע באגעגענשן מיט זיין רעכט באקאנט ווערן מיט די כתרילעווקער יידן“ (די גרויסע בהלה פון די קליינע מענטשעלעך, פרק ה'). וכך דיוקה של הפסקה: הוא [מאקאר] לקח את עצמו אל העט [=תפס אומנות של כתיבה], קיבל יד מאומנת בכתיבה, ונעשה בהנהלה העירונית הכתריאלית סופר, ואחר כך מזכיר ואחר כך כל ולך. לאמור, הדרגה השלישית, כל ולך, היא גם גבול עלייתו. הצד השווה שבשני מיני העלייה היא מציאותו של מי שעמידתו מעל (ה) כל-ולך, כמין בעל בית; במקרה ראשון בעל הפירמה, במקרה אחרון ראש העיר. ציון מציאותו של מי שעמידתו הוא מעל, שקריי כל ולך, חשוב להגדרת שימוש של הצירוף הזה, שנעשה מונח מצוי והתפשט הרבה ודוגמאותיו הרבה, ונסתפק בקצתן.

ונפתח גם עתה בפסקה של שלום עליכם. „צווישן זיי איז פארהאן דארטן איינער א פארשוין, וואס שפילט אין „הויף“ די ראָלע פון אַ ראש וראשון און פון אַ כל ולך, און דערפאר רופט מען אים 'נתי כל ולך'“ („לאקטעס של חנוכה“).

וכך דיוקה של הפסקה: ביניהם נמצא שם אחד ברנש, המשחק [=מקיים] בחצר תפקיד של ראש וראשון ושל כל וּלְךָ, ועל כן הוא נקרא 'נתי כל וּלְךָ'.

ב

הפסקה השלישית של שלום עליכם היא, אמנם, על דרך השימוש המצוי, שכן הכינוי כל וּלְךָ חל לרוב על מי שכוחו יפה בחצר, כלומר ברשותו של הפריץ, בעל האחוזת וכדומה, שהיו ברגיל גויים, ובדורות אחרונים אף יהודים. וכן יאמר י"י טרונק: "וואָס טויג דיר לעקיש צו זיין א משרת ווען דו קענסט זיין דער כל וּלְךָ" ("די וועלט איז פול מיט נסים", בואנוס איירס, 'תשט"ו, עמ' 134). כלומר: למה לך, שוטה, להיות משרת, כשיש בידך להיות כל וּלְךָ. וכן שלמה ביקל: "למאי דער יידישער פריץ מיט זיין כל וּלְךָ האָבן עפעס אַ סכסוך" ("מנשה האַרסבורגער אין בערל האַבסבורג"). לאמור: הלמאי הפריץ [=בעל אחוזת] היהודי סכסוך־מה לו ולכל וּלְךָ שלו. וראוי להעיר, כי בעל משרה או כהונה כפי שהיא מיוחסת פה לכל וּלְךָ, הייתה קרויה בלשונות אחרות factotum, שהוא בעיקרו לשון ציווי: עֲשֵׂה הכול; ובפולנית מצוי גם תואר, שנבנה בהיפוך הסדר: totumfacti. וראה את המכתב של סטניסלב סרפין יאגודינסקי (1633), מובא לפי האנתולוגיה הכוללת ארבע מאות שנות המכתם הפולני, 1962, עמ' 81).

Grosz, gielt, glejt, daemonium zowie i mamona

Że różne ma godności, różne i imiona,

A wszak kto by najgodniej chciał grosz tytutować,

Niech go pomni z urzędu *totum fac* mianować

לאמור: פרוטה, כסף, מעות, דבר השטן [=דמים] נקרא אף ממון; על שום תאריז [=כהונת כבוד] השונים שמותיו שונים, אך הרוצה לכנות את הפרוטה בכינוי התואר ההולם ביותר, יכנה כמשפט totum fac [עֲשֵׂה הכול]. ואולי נצנצה לו התמונה, העולה מלפני דברי קהלת „והכסף יענה את הכל” (י, יט), והוא מתחזק מלשון הוולגאטה: et pecuniae obediunt omnia [=ולכסף נשמע הכול, מציית הכול, כפוי הכול].

אולם לענייננו חשובה הקרבה שבין factor (יידיש: פאקטאָר או פאקטער; הרבים פאקטורירס, בדומה ל„דאָקטאָר — דאָקטורירס“), שנקרא גם חשחר (ההגייה כאשטער, ומיוחד לאחשתרנים, ועניינו סרסור, מתווך, ביחוד אצל בעל אחוזה, ובין factotum; כשם שחשוב הריחוק ביניהם, שהראשון לרוב יהודי, ואחרון לרוב שאינו־יהודי.

אך נחזור לדוגמות השימוש בכינוי כל ולך, כגון מנדלי: „ביי דעם צוויאָטיטשער גביר איז ער באמת טאָקי געווען גאָר דיא נשמה — איסר איז געווען זיין נשמה, זיין פוס, זיין האַנד, זיין אַלץ מיט אַנאַנדער און דורכדעם ממילא אַ גרויסער חשוב דער גאַנצער כל ולך אין דער שטאָדט” („דאָס קליינע מענשעלע“, תרל”ט, עמ’ 66). לאמור: אצל הגביר דצוויאטיטש [כנראה: עיר של צבועים] הוא, אמנם, היה כל הנשמה כולה, איסר היה נשמתו, רגלו, ידו, כל כולו כאחד, ועל ידי כך ממילא חשוב גדול, כל ולך השלם בעיר. וכן בדבריו של אמת [=M.S.]: ראשי תיבות של מרדכי ספקטור]: „און דער דאָזיגער „זשידי שרייער“ איז ווידער געבליבען אַדמיניסטראַטאָר, פּערוואַלטער, יודישער פּעדאַגאָג

און 'כל וולך' אין אַ יודישער שולע פון דער יודישער חברה 'טרוד' ("דער יוד", תרס"ב, גל' 46, עמ' 10). לאמור: ואותו צועק "זשידי" [=מגדף ישראל] חזר ונשאר מנהל, סוכן, פדגוג, יהודי ו'כל וולך' של בית ספר יהודי מטעם החברה היהודית "טרוד" [=עמל]. לכאורה, באות המרכאות להרמיה, כי הכותב מהסס ליתן מלוא אזרחות לצירוף שלנו, אבל הוא הוא שהקנה לו אפילו יותר התערות מכוחה של סיומת סלאווית שגורה, המציינת נטייה, כושר, להיטות וכדומה: "מיט איך וואַרט, זיי זענען אין פריפענדיווקע כל ולכניקעס, און זיי אַליין דאַכט זין אויס, אַז נישט נאָר פריפענדיווקע שטייט אויף זייערע קעפּ, נאָר אַלע יידישע שטעט מיט די יידן פון דער גאַנצער וועלט טראָגן זיי אויף זיך" ("אויפן שליאַך פונעם לעבן", 1928, עמ' 5). כלומר: בדיבור אחד, הם (פריפנדיווקא 1) בעלי כל-ולך, והם עצמם מדמים, כי לא בלבד פריפנדיווקא עומדת על ראשם [=עליהם], אלא כל ערי היהודים, לרבות יהודי כל העולם, הם נושאים עליהם [=על גבם]. וכן: "נאָך יינגלוייז האָט זיך אין אים ארויסגעוויזן דער טאַלאַנט צו זיין אַ כל-ולכניק" (שם, עמ' עמ' 8). כלומר: עוד בנערותו נגלה בו הכישרון להיות בעל כל-ולך.

---

1. פרעפענדיווקע או פרעבענדיווקע, שם-לעג לעיירת יהודים, היסודה, כנראה, פרעבענדע, פולנית *preboda*, גרמנית *Pfründe*, והיא חלק מרכוש הכנסייה, שנהגה ממנה הכומר בזכות כהונתו, ונעשה שם-דבר לאוכל ואינו עושה, וכוונת שימושו של המספר שלנו כמו בטלון למגדלי וכדומה.

והשימוש שלנו נתקיים עד ימינו, כמובן בשינויי הוראה, במתאים לשינויי החברה, וראה, למשל, יצחק באשוויס, המסתייע בו כשימושו הישן, שהוא נוטעו בתקופת חבלי ת"ח: "ער איז געווען אַ כל וּלך מיט אַנדערע פריצים" (דער קנעכט", פאָרווערטס, 30 דצמבר 1960). כלומר: הוא היה כל וּלך עם פריצים אחרים. וכן כשימושו הכפול עתה — מזה לענין משרת בבית הגביר: "ער איז ביי זיי פונדעסטוועגן געוואָרן אַ גאַנצער כל וּלך און פירט דאָס רעדל, ווייל די אַנדערע זענען פאַרשטאַפטע קעפּ און וויסן גאַרנשט פון געשעפט" (די פּאַמיליע מושקאַט, 1950, כרך א', עמ' 270); לאמור: הוא היה אצלם בכל זאת כל-וּלך שלם ונוהג בגלגל [=בעסק], כי כל השאר מוחותיהם אטומים, ואינם יודעים בעסקים כל מאומה. ומזה לענין חכם כולל: "ער איז אַן עילוי, אַ מאַטעמאַטיקער, אַ גאון, אַ כל וּלך. ער איז איינער פון יענע וואָס היינט קאָן [ער] ס'מויל נישט עפענען נאָר מאָרגן וועט דאָס זיצן אויף אַ קאַטעדראַ" (שם, עמ' 47). לאמור: הוא עילוי, מתימטיקאי, גאון, כל וּלך; הוא אחד מאלה, שהיום אין הוא יודע לפתוח פה, אך מחר ישב בקתדרה. ואין צריך לומר, כי הוא יודע שימושי גם אצל הרשות בדור קרוב: "ער איז געווען אַ כל וּלך מיט נאַטשאַלסטוואַ און קיינער האָט אים ניט געקאַנט אַנזעצן" (טיפּן און געשטאַלטן, דער בעל חוב, פאָרווערטס, 5 מאי 1961). כלומר: הוא היה כל וּלך אצל הרשות, ואיש לא יכול היה לפשוט לו את הרגל. וגם אצל אנשים פרטים: "מיין ברודער איז גלייך געוואָרן ביי דעם ישראל דודן אַ כל וּלך און ער'ט אים פאַרקויפט די מיל פאַר אַ שיבוש" (כנ"ל, בסיפור "דאָס

פייער"). כלומר: אחי מיד נעשה אצל ישראל חוד כל וּלְךָ
 ומכר לו את הטחנה בשיבוש [=מחיר של מה בכך]. והוא
 הדין בתנועות ציבור ומוסדותיה, וכן יצחק קצנלסון: "ער
 מוז ביי זיי, ביי די פּראָלעטאַריער, זיין אַ גאַנצער כל וּלְךָ"
 (קאַריקאַטורן, עמ' 92). לאמור: כנראה שהוא אצלם, אצל
 הפרוליתרים, כל וּלְךָ שלם. והרי אף דוגמה עברית — י"ח
 ברנה, השם בפי איש עמל המדבר על מי שנוהג מרות:
 "פטור נו, ידו בכול, ממש ידו בכול. גולדמ'קא הוא הממונה
 והוא 'הכל וּלְךָ' גם בקלפי" ("שכול וכשלוך", ח"ב, פרק א').
 השימוש במרכאות ממשיך על הביטוי חשד של זרות, בין
 משום עצמו בין משום ה"א הידיעה שבו.

ונסיים בפסקה רביעית של שלום עליכם, שנאחדו
 בה רוב סוגי ההגדר: "מיין זיידע אַנשעל איז געווען — אַ
 ייד אַ נגיד און אַ מיוחס, און דעם רבינס חסיד און אַ גבאי
 אין שול, און אַ תקיף ביי נאַטשאַלסטווע, אז מען שמועסט
 כל וּלְךָ!" ("לשנה טובה, פון כתרילעווקע"). לאמור: סבי אנשל
 היה יהודי נגיד [=עשיר] ומיוחס וחסידו של הרבי וגבאי
 בבית הכנסת ותקיף [=בעל השפעה] אצל הרשות; כשאומרין:
 כל וּלְךָ!

ה

ראינו לו לי"ח ברנה, כי הסמיך את הצירוף שלנו
 לתכונה, שהכתוב תולאה בישמעאל: "ידו בכל"; וכנראה
 הוא גם מרמז על השלמתה: "ויד כל בו"; והיא,
 כידוע, אם הביטוי על סיומתו הסלאווית כל-בווינק להגדרת

מי שכל מיני מגרעות צרורים בו² — ועל פיו, כנראה, צר מרדכי ספקטור צורת כל-ולכניק. אבל הסימוך של כל בו ושל כל ולך לחוד, ומקורו של כל ולך לחוד. ולענין מקורו, הרי מעיד עליו השימוש האחר שקדמו — ישראל אקסנפלד כותב ברומן שלו, המבקש לתאר חיי עיירה בתקופת מלחמת נפוליון: „אין אַזאַ שטאַט איז דאָ אַ תקיף וואָס איז כל וכל ביים קאַפיטאַן־ספראַוויניק“ („דאָס שטערנטיכל“, מהדורה קמאה, 1961, רישא דפרק א'). כלומר: בעיר כזאת נמצא תקיף שהוא כל וכל אצל קצין הרשות. ובמהדורה חדתא (מוסקבה 1938), הניתנת בכתיב פוניטי, פני הצירוף שלנו: קאַל וועכאַל (עמ' 51); והמהדיר, מאיר ווינר, מבאר: „קאַל וועכאַל (כל וכל אָדער קאַל וואַלאַך, דער גאַנצער מאַכער“ (עמ' 212). לאמור: כל וכל או כל ולך — העוסקן השלם. וכן אף שמ"ר: „יאַנקעלאַק איז ביי אים געווען דער גאַנצער בן בית, וויא מען זאָגט דער גאַנצער כל וכל“ („אסתר וכו'“, ווילנא, תרנ"ב, עמ' 5). לאמור, יעקב היה אצלו [= אצל בעל האחוזה] בן בית שלם, כפי שאומרים כל וכל שלם. וכן: „מיט איין וואָרט זיא איז גיווען דיא גאַנצע כל וכל אין שטאַט, אַלע האַבען זיך פאַר איהר גישראַקין“ („דער כשרער יוד“, וורשה, חש"ד, עמ' 39). לאמור: היא הייתה כל וכל השלם בעיר, הכול היו מתייראים ממנה. ואף יהואש: „ער לעבט

---

2. והביטוי כל-בויניק יוצא לגנאי, ואך בימינו נתמתק מעט,

שכך קרוי בקיבוצים הכלי שנותנים בו שיירי הסעודה, ואילו כל בו נתמתק גם לפנים: כל בו שם ספר הדינים והמנהגים לכל השנה; גם עתה: חנויות כל בו.

אין וואוילטאָג ווי אַ האַרר / און איז דער כל וכל באליעבט פון קינד און קויטה" (פאבלען, 1912, עמ' 56). לאמור: הוא חי בתענוגות כשר, הוא כל וכל, אהוב על טף וזקן. והרי אף דוגמה עברית — יהודה יערי: „אפשר אמרתי תחילה שהתפאר כי אדוניו של המרחץ הוא, אבל בעצם, הרי לא היה אלא משמשו. אפשר שהוא עצמו ידע זאת ובדברי התפארותו רצה לומר שהוא 'הכל וכל' במרחץ, שעושה הוא כל העבודות שבלעדיהן אין לו למרחץ קיום" («דרכי איש», בין אשמורות, תש"י, עמ' 33). וכן: „רצה הירש מלך להבליט את עצמו בעבודתו החדשה להיות גם כאן 'הכל וכל'. וכיוון שקשה היה לו להגיע לידי כך בדרך ישרה, רצה להגיע בדרך שאינה ישרה" (שם, עמ' 44). וכן: „אם מתוך כל הדברים שסיפרתי לך כבר הספקת לעמוד במקצת על טיבו, תבין מעצמך, שלא נוצר הירש מלך להיות בחברה ושלא לעשות את העבודה העיקרית בה; הוא מוכרח לעמוד תמיד במרכז. להיות 'הכל וכל'. כן, זה היה האסון" (שם, עמ' 54). וכנראה לא מקרה הוא, כי המספר עוטר את השימוש במרכאות.

נמצאנו למדים, כי כל וכל, שיש לו מובן, הוא עיקרו של השימוש שלנו, ואילו כל ולך הוא כטפל לו ונולד מתוכו על דרך הסירוס שכוונתו שחוק או לעג, וכדין מביא נחום סטוטשקוב באוצרו, ערך 32, תחילה כל וכל ואחריו את שכנו כל ולך.

ו

הלכך ראוי שנוסיף, כי הביטוי כל ולך, שראינו אותו ככינוי אדם, ובהוראה של אדם שליט, יפול גם בעניינים,

כשאין אותה הוראה מזווגה לו, אלא כמותו כענין כל וכל, והוראתו כוללותו או מיצויו. והרי דוגמאות של מ"י ברדיצבסקי לעניינים של רכוש, קניין, בתים וכדומה. "פארקערט, איז יאנקעל משה'ס שוין צען יאָר בדיל־הדל געוואָרן, און ער האָט אַ שטוב מיט כל וּלְךָ" (יודישע כתבים, חלק ה', עמ' 21). לאמור: אדרבא, יעקב משה נידלדל עשר שנים ויש לו בית עם [= לרבות] כל וּלְךָ [= כל השייך לבית]; וכן: "איך שרייב אויף איך אָב מיין שטוב מיט די קעלערס און מיט כל וּלְךָ" (שם, חלק ג', עמ' 32). לאמור: הריני מצווה לכם ביתי עם [= לרבות] המרתפים ועם [= ולרבות] כל וּלְךָ [כנ"ל]. ואף: "דאָ האָבן מיר געהערט אַז ער וויל איבערשרייבן די אימעניע מיט כל וּלְךָ אָפן יורש עצר זיינעם און אונז אַלע מעביר נחלה זיין" (שם, חלק א', עמ' 141). לאמור: והנה שמענו, כי הוא רוצה לחזור בו ולצוות את הרכוש עם [= לרבות] כל וּלְךָ [כנ"ל] ולהדיר את כולנו מנחלה. וכן: "אַקיצור איך האָב פאַרקויפט אַלץ מיט כל וּלְךָ און קלייב מיר אַריבער אין אַנאַנדער לאַנד" (שם, חלק ג', עמ' 113). לאמור: קיצורו של דבר, מכרתי הכול עם [= לרבות] כל וּלְךָ [כנ"ל], והריני מתקין עצמי לעבור לארץ [= למדינת] אחרת. והכינוי אינו מצומצם לו על הקניין וכדומה, אלא אף מפליג ממנו, והרי דוגמת מעבר: "איז מיר מיטאַמאַל אריין אין דער מחשבה, אַוועקוואַרפען די קלויז מיט דעם לערנען מיטן כל וּלְךָ און איך בין אַרויס אין אַ דאָרף און — געוואָרען אַ דאָרפסיד מיט אַלע הידורים" (שם, כנ"ל, עמ' 39). לאמור: עלה בדעתי לזרוק [= לעזוב, לנטוש] את הקלויז עם [= לרבות] הלימוד עם [= לרבות] כל וּלְךָ, ויצאתי

לכפר ונעשיתי יהודי כפרי עם כל ההידורים. ואין בידנו להכריע, אם עניין כל וּלְךָ נמשך כאן ללימוד, והוא דבר של רוח, או עומד לעצמו, והוא דבר של גשם, כלומר כל קניינו שבעיר. אך הנה דוגמה ברורה: „אָבער געבען איהם צו פאַרשטעהן אַ פּרעמדען רעיון אָף זיין לשון, מוז מען דאָס גוט קענען און אין דעם ווייקן זיך און אין דעם זיין אריינגעטון מיט כל וּלְךָ“ (שם, חלק ה', עמ' 135). לאמור: אולם כדי להסביר רעיון זה בלשונו שלו, מן המוכרח שידע [המסביר] זאת יפה יפה ויהא שרוי ונתון בו בכל וּלְךָ; ושיעורו: בכל רוחו, או בכל נפשו.

ז

ועתה נחזור לעניין יסודו של כל וּלְךָ, והוא עניין כל וכל, כדי לשאול לפירושו. ותהי ראשית פנייתנו לצד שימושים דומים ומצויים, כגון: מכל וכל, שהוראתו השגורה: לחלוטין. וכן, למשל, ר' אריה יהודה מודינא: „שאם יבוא אדם לדבר באחד הפשוט, בערך בחינתו אל מציאותו, בזולת מציאותו ובחינתו בערך הספירות, נמצא מסלק פעולותיו מכל וכל“ („ארי נוהם“, מהדורת ג"י לובאוויטש, עמ' כ"ז). או כלשון עממי יותר: „ויש שנדחו מכל וכל מב' עולמות כמו מכת [=הכת] הארורה הידוע[ה], שאמר מרן [והבעש"ט], שנדחה הארור ע"י [=על ידי] הגאווה וגם בזמנינו הרבה שנדחו מכל וכל. מלך עליון ירחם על עמו ויצילם מצרעת הזה“ (מעשיות פליאות נוראים ונפלאים, לבוב, 1883, עמ' 17). ודרך סגנון עממי — מרדכי בן יחזקאל במעשה החוכר, ששילם לו לר' יצחק על שלושה דברי תורה את שכרו משתים

עשרה שנות מלמדות, ולשמעם היה לו רוב צער, „ויסע המלמד מבית הרב קרח מכל וכל“ (סיפורי מעשיות, כרך ג', עמ' 281). וראה חיים הזז: „קצה נפשה — בעצמו ובחיו ובכל אפיו ונוהגו בכל וכל! — מטושטש וקרה — ומעוות — ומיואש מכל וכל ועומד“ (בישוב של יער, כרך ב', עמ' 255). וניתן להוסיף דוגמה של תרגום — בתרגום המהתלה של לסינג Die Juden [=היהודים], מעשה יעקב שמעון הכהן, נאמר (וורשה, תרל"ה, עמ' 97):

הרוזן: הבגלל זה ייבצר ממני לקנות לבבך מכל וכל. והביטוי הזה אינו מחויב לפי לשון המקור, והיא תוספת המתרגם.

קשה לומר, כי השימושים האלה קירבונו הרבה להבנת כל וכל שסופו כל ולך, שעל כן אנו פונים לשימוש אחר, וכבר העמיד עליו יהודה עלעזט [הרב ר' יהודה לייב אבידע] במחקרו על לשונות הדיוט („ביי אונז יודען“, תרפ"ג, עמ' 189). הוא מביא שם את הביטויים: האַק פאַק, האַק און פאַק ומוסיף עליהם: הכל בכל כאשר לכל, והוא זיווג של בכל מכל כל, שאמירתו בברכת המזון, ושל הכל כאשר לכל (קהלת ט, ב), ויש לו גם שימוש של ליצנות הכל בכל מכל פלעקל. אולם עד שנמשיך דבריו של הרב אבידע, נזכיר לעצמנו, כי בכל מכל כל נתפרש, כידוע, בגמרא כשלוש ברכות ושנתברכו בהם שלושת האבות (סוטה ה' ע"א): אברהם אבינו, שנאמר בו: „ואברהם זקן בא בימים וד' ברך את אברהם בכל“ (בראשית כד, א); יצחק אבינו, שנאמר בו: „ויבא לי ואוכל מכל“ (שם כז לג); יעקב אבינו שאמר: „כי חנני אלהים וכי יש לי כל“ (שם לג, יא).

ואין ספק, כי שלוש תיבות אלו הולידו את שגרת השימוש כדיוקו; וראה, למשל, ר' יהודה סומו: "ככה כתב אלי חנמאל שותפי מדמשק, כי בכל מכל כל גרשו מהסתפח בנחלתו" (צחות בדיותא דקידושין, מהדורת חיים שירמן, עמ' 27); וכן: "ואם תאבה תשמע אלי למלאות רצוני בכל מכל כל שלח נא ביד תשלח" (שם, עמ' 50); וכן אין ספק, ששלוש תיבות אלו הולידו מטבע ארוך קצת יותר והיוצא לשחוק, הכל בכל מכל כל, או להיתול כדרך השימוש הכל בכל מיטן פלעקל [=עם היתד] וכדומה³. וכן אין ספק, ששלוש תיבות אלו הולידו מטבע קצר, המצומצמם על שתיים תיבות, בין לשימוש על דרך חידוד בין לשימוש על דרך שירה.

לדרך חידוד — ראה ר' בן־ציון אלפס הכותב: "ב"ה [=ברוך השם] בן שמונים שנה אנכי היום והשי"ת ברכני בכל (בגימטריא 52), והם חמישים ושניים ספרים שחיברתי ונדפס בעז"י [=בעזרת השם יתברך], וגם חנני אלהים בכל ויש לי כל, שנה זו היא שנת החמישים (יובל שלם) מיום שהתחלתי להדפיסם" ("לשמוע בלימודים", ירושלים תרצ"א).

---

3. ואם להיתול, ראוי להזכיר ההלצה בפושת יד, שבא לפני גביר ופטרו בלא כלום, אמר לו: אברכך, שיתקיים בך מה שנתקיים באברהם יצחק ויעקב. אותו גביר סבר, כי כוונת העני לעניין בכל מכל כל, תמה והקשה לו לעני, מה ראה על כך, אמר: שתהיה נע ונד כאברהם אבינו, וסומא כיצחק אבינו וצולע כיעקב אבינו.

לדרך שיחה ראה ח"ג ביאליק («בית עולם»):
פי בפל ומפל נובעים חיים אין קץ
ואתה תפרח בצייץ ותרקם בעץ.

אבל ספק הוא, אם שלוש מלים אלו הולידו, כקיצור
עצמן, את השימוש שנדון לנו, מכל וכל, גם אם מצינו מי
שהשתמש בשני השימושים בהוראה אחת. וראה, למשל, יוסף
פרל, הכותב מזה: «וביקש אותו לעזור אותו לדבר עם הגויה
ודיבר עמו בפרהסייה, וסיפרה הכל מכל וכל» («מגלה
טמיריך», 1819, נא ע"ב); ומזה: «וצעקו שמחמת הכת שלנו
ישתכח התורה מכל וכל» (שם נג ע"ב); והוא, כדרכו, מחקה
לשון חסידים, שגם בה נהג אותו ביטוי, וראה, למשל,
באיגרות ר' נתן, תלמידו של ר' נחמן מברסלב, בעניין ההולך
אחרי אשתו: «וגם בעוה"ז [=בעולם הזה] מר לו מר כי
בוודאי א"א [=אי אפשר] לו לציית אותה מכל וכל ונשאר
קרח מכאן ומכאן» (עלים לתרופה, וורשה, תר"ץ, עמ' 123).
והוא לשון שגור עד עתה. וראה, למשל, שלום רוזנפלד:
«זהו החומר החדש — המצדיק פסילה מכל וכל של פסק
הדין — — ?» («מעריב»).

ולעניין הכל באשר לכל כתוב הוא, ושימושו המצוי
מובן; וראה שוב ר' נתן «בכל מיני עתים העוברים על
האדם הכל באשר לכל» (שם, עמ' 168). ודוגמה קרובה ח'
הזו: «אמנם — — מפורנס למיטה מוצעת וכתונת נקייה
וכל שאר המצטרכות, בריוח גדול והכל באשר לכל»
(«בישוב של יער», תר"ץ, חלק ב', עמ' 398), ואפשר להאריך.

ועתה נחזיר את עצמנו להבאה הראשונה משל שלום עליכם, שנאמר בה: "איך תֵּאָבֶה פֶּאֶרְקוּיִפֵּט דִּי בַהֲמַלְעָךְ, מִיַּטְן פֶּעֶרֶד אֹון וועגעלע מיט הפל בכל — — און בין געוואָרן — — פֶּרִיעֶר משגיח, דערנאָך קאַסיר, דערנאָך כל ולך — —"; ונראה תרגומו של י"ד ברקוביץ: "מכרתי את פרותי עם סוסי ועגלתי הכל בכל מכל כל — — ונעשיתי — — תחילתי משגיח וסופי גזבר אוצרותיו — —". ללמדך, כי המתרגם דילג על כל ולך, ואילו הכל בכל ניתרגם לו על דרך צירופו לברכת שלושת האבות, כזה: הכל בכל — בכל מכל כל — הכל בכל מכל כל, כדרך השימוש בפי'העם. ולענין הביטוי הכל בכל — כבר שמענו הארכתו האחרת: הכל בכל באשר לכל. וכבר שמענו ראשית ביאורו של הרב אבידע, ועתה נשמע אחריתו, שנתחזרה לו, כשמצא בספרו של ר' יצחק אבחהב שתורגם מספרדית, לאמור: "ה' הוא הכל בכל"; וראה את יעקב קלאצקין מזכיר אמירה דומה משמם של שפינוזה ומאלבראנש, ובא לכלל השערה, כי אפשר אותו ביטוי נתגלגל אלינו מאיגרתו של פולוס אל הקולוסיים. ואמנם, נאמר שם, כלשון תרגומו של דליטש: "ולבשתם את האדם החדש המתחדש בדעת כצלם בוראו; אשר אין בו יווני ויהודי, ולא מילה וערלה, ולא לועז וסקוטי, ולא עבד ובן-חורין, כי המשיח הוא הפל ובפל"; (ג, י"א). או כלשון תרגומם של סלקינסון-גינצבורג: "ולבשתם את האדם החדש הוא אשר התחדש בדעת כצלם יוצרו; אשר אין בו יווני או יהודי, נמול או ערל, נלעג-לשון פרא אדם, עבד או בן חורים, כי הכל ובכל הוא המשיח" (ג, י"א). ובבוא חיים אינשפרוך

לתרגם יידיש, הרי אף שהיה לפניו ביוונית *ta panta*
— *omnia et in omnibus* וברומית *kai en pasin*
לא נמשך לקצבם אלא לקצבו של הכל ובכל ותרגם: א לץ
אין א לץ⁴.

ואם הוא אמנם, מקורו של הביטוי: הכל בכל, הרי
בין הגיע לשגרת הלשון במישרים — כפי שהוא טבוע
באותה איגרת, והוא בה מתוארי משיחם — בין הגיע אליה
בעקיפים — כפי שהוא טבוע ב"שער השמים", והוא בה
מתוארי האלהים — הרי נחת דרגה אחר דרגה עד שנעשה
כהגדר של דברים המזומנים לטלטול. והנחיתה הזאת של
הביטוי הכל בכל הקלו עליה שתי מסיבות.

המסיבה האחת — קריאתו של הביטוי על דרך
ההטעמה של ההברה הראשונה, שנעשתה גם כורח בקריאתה
הבלועה: לא *hakól bakól*, אלא *hakl bakl* והוא הקדם טעם,
המצוי גם בתיבות אחרות: היום = *hájojm*, עולם הזה =
ojlom háze וכדומה. ולענייננו ראה הביטוי על מי שבהול
על כל דבר: "ער איז א קונה הכל" *kójne hakl*. וכידוע,
הקדם טעם זה חל גם בחטופות: חלום הגייתו בדבור חלם,
חזיר הגייתו חזר, וכאן וכאן מלעיל, והאומר "כל מה שאומר
לך בעל בית עשה", כשתיבה אחרונה מוטעמת מלרע הוא

4. איגרתו של פולוס אל הקולוסיים, שבה ניתנו תוארי אלהים
למשיחם, עד שנעשה כאדון עולם, השליט בכול (פאנטוקראטור),
התקשו בה החוקרים והמפרשים, מהם ששללו מחברותו של פולוס,
וייחסו את האיגרת לאיזה מתלמידיו האלמונים; והוויכוח בזה, הן
מבחינת החקר הן מבחינת האמונה, נמשך עד עתה.

הוא האומר "מצות עשה", לא בלשון *asséj*, אלא בלשון *éssé*; והעניין עד לחריזה הגיץ, וכן כותב ר' משה מנדלסון: "איך יש לנו רב חדש ושמו העססע/ והוא עובר על כל עשה ולא תעשה" ("פני תבל", תרל"ב, עמ' 210). ודרך קריאה זה בא על חידודו בפתגם: "א מצות עשה איז דא, אבער גישט קיין מצות טרינקע" [=יש מצוות עשה, ואין מצות שתה], כשתיבת עשה הקרויה "עסע" פתוחה להוראת "עסן" [=אכילה]. ואולי מכאן הדו של חידוד זה בדברי ר' יוזפא האן ביוסף אומץ: "וכתב מהר"ר הירץ טריוש ז"ל המקובל שהיה פה חזן בפירוש התפילה שחיבר על 'טועמיה זכו' שיש לטעום השאליט בע"ש [בערב שבת] ומצות עשה זו קיימתי בכל עוז".

המסיבה האחרת — הזימון של שווי הצליל שבין הכל בכל ובין *hack un' pack*, כשלמ"ד נתפסת אולי כדרך | הגרמנית כלשון הקטנה. והשימושים בלשון הכל בכל מרובים, ועיקרם לכוללות ולמיצוי. ונפתח בדוגמה של דיבור בפי יהודי דובר דיאלקט, כדרך שמביאו אנגליוס בויטיוס ברומן שלו *Christ und Jude* (1916, עמ' 49):

Haite noch verschreiben Se sich moderne Wore, ün s Messumes houlen Se sich bei mir; *Hakel bakel* fertig ist de Laube! Der Grimm macht sei Revach ün hot Massel ün der Lazarus verliert nicht sein Messumes.

ושיעורו: עוד היום אתה מזמין סחורה שבאופנה, והמוזמנים [=הממון] תיקח מעמי. הכל בכל, תם ונשלם, גרים זוכה בריווח [=ריבית] שלו, ויש לו מזל, ולזרוס אינו מאבד את המוזמנים שלו.

ומשראינו דוגמה פוניטית, נסתפק בקצת דוגמאות
נוספות, כגון שמעון פרוג: „און אלץ כדבעי ביי א קאזאק:
די בלויע טשאמאָרקע מיט די ברייטע, ברייטע פלודערן, מיט
דער שמויסענער הויכער היטל, מיט הכל בכל, אן
אויסגעטאָקטער, אַ לעבעדיקער קאָזאָק“ (אלע שריפטן, 1910,
פרק ג, עמ' 107). לאמור: והכול כדבעי אצל קוזאק, הלסוטה
הכתולה והמכנסיים הרחבים־רחבים ומצנפת השער הגבוהה,
הכל בכל קוזאק מחוטב וחי. כאן הביטוי שלנו מציין תשלום
של תלבושת שהיא בנותן קלסתר, ועיקרו חל על חפצים.
ונסיים בשתיים דוגמאות קרובות — אחת שעניינה מוראי
גולה, אחת שעניינה מראות ארצנו. דוגמה ראשונה היא
לנפתלי גרוס (לידער, 1958, עמ' 391):

צו אָונט טרייבט דער ניבזה־דייטש הכל בכל

צונויף אַהינצו קינד און קייט אין שניי און קעלט,

דער חושך רעוועט אין געיאָמער אין דער וועלט,

דער דייטש גיט זיך אפילו נישט קיין וואַקל.

ושיעורו: עם ערב הגרמני הנבזה מזעיק שמה הכל בכל טף

וזקן בשלג ובקור, החושך מייבב ביללתו בעולם [ואולי

בהוראה „בעלמא“]; הגרמני אף איננו זע. — הכל בכל היא כאן

כל עדת היהודים שבעיריה, והקריאה מלעיל, והחריזה

(וואַקל) תעיד. דוגמה אחרונה — אריה שמרי:

דאַנערשטיק, ווען ס'זאַמלען זיך צוזאַמען בעדואינער

מיטן הכל בכל אויפן מאַרקפּלאַץ אין באר שבע,

האַב איך ליב צו קומען האַנדלען דאָס געוויין פון הינער

שטאַלצע קעמלענע הכנעה צווישן זאַמד און פלעווע.

ושיעורו: ביום חמישי בשבת, כשמתכנסים הבדווים עם

[=לרבות] הכל בכל בשוקה של באר שבע, והריני מחבב לבוא לסחור בבכייית התרנגולות, בהכנעה גמלית גאה בין חול למזין. — וכמובן, שקריאת צמד המלים הכל בכל היא בה"א ובב"ת מוטעמות, מה שאין בקונטקסט עברי; וראה למשל, נתן אלתרמן (עיר והיונה, תשי"ח עמ' 95).

עַל אֶהְבֶּה הוּא מְדַבֵּר,
וְעַל חוֹבָה וְקָרֵב וְעַל הַפֶּל בַּפֶּל.
אֵין הוּא אוֹמֵר אֶת זֹאת בְּכָל עֵקִיּוֹתֶיהָ
שֶׁל הַשִּׁירָה, אֲבָל אוֹמֵר בְּקוֹל גְּדוֹל
בְּלִי מִרְדָּף לֵב וּבְלִי חֶשֶׁשׁ מִפְּנֵי הַזּוֹל

ברור, כי הכל בכל נוהג כאן בהטעמת מלרע והחריזה המגוונת (ועול, בפול, בקול, גדול, הזול) תוכיח.

אם נרצה להביא דוגמאות לשימוש בביטויים האֶק־פֶּאק, מיט האֶק און פֶּאק, ששורשם Hack und Pack, ובמקבילתם סַאק און פֶּאק, ששורשה Sack und Pack, והיא שגורה גם דרך חריזה סַאקוּס־פֶּאקוּס, כדרך שנטבעה בפולנית sakum pakum⁵, לא נספיק, והיא אף פרשה לגופה. אולם לסיום דברינו נעיר, כי שני הביטויים — א) כל ולך, שיסודו כל וכל; ב) הכל בכל — מזדמנים בלי־משים בביאורה של תיבת Faktotum, שמקבילתו כל ולך שלנו, וכן, אמנם,

5. ויצורבקיביץ במילונו על העגה הפולנית הוורשאית במאה הי"ט (1965) מביא: sakum pakum, sakum pak, sacum pacum. ובגלילות ילדותי שמעתי sakiem pakiem, שהוא כדרך אבלטיבוס, והוא, כנראה, ראשית השינוי ועיקרו, ואילו סופו כסיגול לניטרות לאטיני.

מבארה דניאל סאנדרס במילונו: jemand der alles in allem ist [=מי שהוא הכל בכל].

ראובן מירקין

מילון אנגלי-עברי חדש*

מילונם האנגלי-עברי של אברהם לבנסטון וראובן סיוון הוא מן הטובים ושבמילונים הדו-לשוניים, אשר נתפרסמו בארץ בשנים האחרונות. הוא גם דוגמה לשיתוף פעולה מוצלח של שני בלשנים, אנגלי ועברי, אשר זה להם מילונם המשותף השני (על מילונם העברי-אנגלי ראה "לשונו לעם" קס"ב, אלול תשכ"ה).

במילון 1267 עמודים כפולי טורים, כ-60,000 ראשי ערכים ועוד כ-40,000 ערכי משנה: צירופים לקסיקאליים, ניבים ושימושי לשון מיוחדים.

לדברי המחברים בהקדמתם נועד מילונם "לשני סוגים של מעיינים: לדוברי עברית הנתקלים במלה אנגלית, בקריאה או בשמיעה, ומבקשים לדעת את מקבילתה העברית, ולדוברי אנגלית, המבקשים להתבטא בעברית, ומחפשים מקבילה עברית למלה מסוימת בהקשר מסוים באנגלית". על אף כפילות מטרתם נתנו המחברים את עיקר דעתם לצרכיו של דובר העברית, הנוקק למילון אנגלי-עברי.

* מילון מגידו החדש / אנגלי-עברי / ערוך בידי אברהם א לבנסטון, ראובן סיוון / מגידו חברה להוצאת ספרים בע"מ / תל-אביב תשכ"ו.